IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILM, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALAR
UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

NOYABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

XRISTIANLIKNING TARIXIY ILDIZLARI VA MA'NAVIY MOHIYATI.

Namanga Davlat Pedagogika instetuti

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Pozilova Muqaddas Hikmataliyeva

Namangan Davlat Pedagogika instetuti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

2-kurs talabasi

Abdulg'aniyeva Mehribon Shuhrat qizi

Tel:+998994732901

https://doi.org/10.5281/zenodo.24329644

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon dinlari tizimida alohida o'rin tutuvchi xristianlik dinining vujudga kelish tarixi, milodiy I asrda Rim imperiyasi hududida shakllanishining ijtimoiy-siyosiy hamda g'oyaviy shart-sharoitlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot davomida xristianlikning muqaddas kitobi — Injil (Qadimgi va Yangi Ahd) tuzilishi, Iso Masih ta'limotidagi mehr-muhabbat, kechirimlilik, sabr-toqat, halollik va insonparvarlik kabi yuksak ma'naviy-axloqiy tamoyillar ilmiy asosda yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada xristian cherkovining tarixiy evolyutsiyasi, 1054-yildagi bo'linish va XVI asr Reformatsiyasi natijasida yuzaga kelgan asosiy yo'nalishlar — pravoslavlik, katolitsizm va protestantizmning o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy o'rganilgan. Maqola yakunida xristianlikning jahon madaniyati, san'ati, falsafasi rivojiga qo'shgan hissasi hamda bugungi globallashuv davrida dinlararo bag'rikenglik va tinchlikni mustahkamlashdagi ahamiyati yuzasidan ilmiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: xristianlik, jahon dinlari, tarixiy ildizlar, Injil, Yangi Ahd, Iso Masih, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, pravoslavlik, katolitsizm, protestantizm, jahon sivilizatsiyasi, diniy bag'rikenglik

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ истории возникновения христианства, занимающего особое место в системе мировых религий, а также социально-политических и идейных предпосылок его формирования на территории Римской империи в I веке нашей эры. В ходе исследования на научной

основе освещаются структура священного писания христианства — Библии (Ветхий и Новый Завет), а также такие высокие духовно-нравственные принципы учения Иисуса Христа, как любовь к ближнему, всепрощение, терпимость, честность и гуманизм. Кроме того, в статье сравнительно изучены историческая эволюция христианской церкви, особенности основных направлений, возникших в результате раскола 1054 года и Реформации XVI века — православия, католицизма и протестантизма. В заключении приведены научные выводы о вкладе христианства в развитие мировой культуры, искусства и философии, а также о его значении в укреплении межрелигиозной толерантности и мира в современную эпоху глобализации.

Ключевые слова: христианство, мировые религии, исторические корни, Библия, Новый Завет, Иисус Христос, духовно-нравственные ценности, православие, католицизм, протестантизм, мировая цивилизация, религиозная толерантность.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the history of the emergence of Christianity, which holds a special place in the system of world religions, as well as the socio-political and ideological prerequisites for its formation within the Roman Empire in the 1st century AD. The study scientifically highlights the structure of the sacred scripture of Christianity—the Bible (Old and New Testaments)—and the high spiritual and moral principles of Jesus Christ's teachings, such as love for one's neighbor, forgiveness, patience, honesty, and humanism. Furthermore, the article comparatively examines the historical evolution of the Christian Church and the distinctive features of its main branches—Orthodoxy, Catholicism, and Protestantism—which emerged as a result of the Great Schism of 1054 and the 16th-century Reformation. In conclusion, scientific findings are presented regarding the contribution of Christianity to the development of world culture, art, and philosophy, as well as its significance in strengthening interreligious tolerance and peace in the modern era of globalization.

Keywords: Christianity, world religions, historical roots, the Bible, New Testament, Jesus Christ, spiritual and moral values, Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, world civilization, religious tolerance.

Xristianlik dinining paydo bo‘lishi va tarixiy shakllanishi

Xristianlik jahon dinlaridan biri bo'lib, insoniyat tarixida juda katta diniy, ma'naviy, madaniy va ijtimoiy ta'sirga ega bo‘lgan diniy tizim hisoblanadi. Xristianlikning shakllanishi milodiy I asrga borib taqaladi. U qadimgi Falastin hududida, Rim imperiyasining sharqiy viloyatlarida shakllangan. Xristianlikning paydo bo‘lishi o'sha davrning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va diniy sharoitlari bilan chambarchas bog'liq bo‘lgan. O‘zbek tilidagi dinshunoslik manbalarida xristianlikning Rim imperiyasining sharqiy hududlarida, yahudiy diniy muhitida shakllangani qayd etiladi. Xristianlik vujudga kelgan davrda Falastin Rim imperiyasi hukmronligi ostida edi. Mahalliy aholi siyosiy qaramlik, ijtimoiy tengsizlik va iqtisodiy qiyinchiliklarni boshdan kechirgan. Jamiyatda turli diniy guruhlar mavjud bo'lib, ular insonning hayoti, najot, oxirat va Xudo bilan munosabatlari haqida turli qarashlarni ilgari surganlar.Xristianlikning shakllanishida yahudiylik dini muhim tarixiy va diniy zamin bo‘lib xizmat qilgan. Xristianlikning muqaddas kitoblari tarkibidagi Qadimgi ahdnoma yahudiylikning muqaddas yozuvlari bilan bog'liq. Xristianlikning paydo bo'lishi Iso Masihning hayoti va faoliyati bilan bog'lanadi. Xristianlik e'tiqodiga ko‘ra, Iso insoniyatni gunohdan xalos qilish uchun yuborilgan Masih hisoblanadi. Uning hayoti, ta'limoti, o'limi va qayta tirilishi xristianlik aqidasining markaziy mazmunini tashkil qiladi. Iso Masihning tarixiy shaxsi haqida turli ilmiy va diniy tadqiqotlar mavjud. Xristianlik an'anasida uning hayoti Bibliyaning Yangi ahdnomasidagi to'rtta Injilda bayon qilinadi. Ular Matto, Mark, Luqo va Yuhanno Injillaridir. Ushbu manbalarda Isoning tug'ilishi, faoliyati, ta'limoti, shogirdlari, qatl etilishi va qayta tirilishi haqidagi diniy rivoyatlar keltiriladi. Xristianlik dastlab kichik diniy jamoa sifatida shakllangan. Iso Masihning shogirdlari va uning ta'limotini qabul qilgan kishilar dastlab Falastin hududida faoliyat olib borganlar. Keyinchalik ular Rim imperiyasining turli hududlariga borib, xristianlik g'oyalarini tarqata boshlaganlar. Xristianlikning keng tarqalishida havoriylarning faoliyati katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Havoriylar Iso Masihning eng yaqin shogirdlari sifatida uning ta'limotini davom ettirganlar Ular turli shahar va mamlakatlarga borib, yangi diniy jamoalar tashkil qilganlar. Xristianlik tarixida cherkovning tashkil topishi ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. Cherkov diniy ta'limotlarni saqlash, marosimlarni tashkil qilish, ruhoniylarni tayyorlash va dindorlarni birlashtirish vazifalarini bajardi. Vaqt o'tishi bilan turli hududlarda xristianlikning o'ziga xos

an'analari shakllandi. Xristianlik tarixida ichki diniy va siyosiy ziddiyatlar ham mavjud bo'lgan. Diniy aqidalarni talqin qilish, cherkov boshqaruvi, diniy marosimlar va siyosiy mavqe masalalari turli guruhlar o‘rtasida bahslarni yuzaga keltirgan.1054-yilda G'arbiy va Sharqiy xristian cherkovlari o‘rtasidagi Buyuk ajralish yuz berdi. Natijada G'arbda katolik, Sharqda esa pravoslav an'analari mustaqil rivojlana boshladi. Keyinchalik XVI asrda Yevropada Reformatsiya jarayoni natijasida protestantlik yo‘nalishlari shakllandi.Shunday qilib, xristianlikning paydo bo‘lishi va rivojlanishi uzoq tarixiy jarayon bo‘lib, unda diniy e'tiqod, siyosiy jarayonlar, ijtimoiy o‘zgarishlar va madaniy aloqalar bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Xristianlik jahon dinlari orasida eng keng tarqalgan va insoniyat tarixining siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy hamda madaniy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan dinlardan biridir. Ushbu din milodiy I asrda qadimgi Falastin hududida, Rim imperiyasi hukmronligi sharoitida shakllangan. Xristianlikning vujudga kelishi birgina shaxs faoliyati yoki alohida voqea bilan cheklanmaydi Uning shakllanishi uzoq davom etgan ijtimoiy, siyosiy, diniy va ma'naviy jarayonlarning natijasi bo‘lgan. Xristianlik paydo bo'lgan davrda Falastin hududi Rim imperiyasi tarkibida bo'lib, mahalliy aholi siyosiy qaramlik, iqtisodiy qiyinchilik va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolarni boshdan kechirgan. Xristianlikning tarixiy ildizlarini tushunish uchun o'sha davrdagi yahudiy diniy muhitiga e'tibor qaratish muhimdir. Xristianlik qadimgi yahudiylik an'anasi zaminida shakllangan. Yahudiylikda yagona Xudoga ishonish, insonning Xudo oldidagi mas'uliyati, axloqiy me'yorlarga rioya qilish, gunohdan saqlanish, tavba qilish va kelajakdagi najot haqidagi qarashlar mavjud edi. Bu tushunchalarning ayrimlari keyinchalik xristianlik ta'limotida yangi mazmun bilan rivojlantirildi. Shu sababli xristianlik tarixini o'rganishda uning yahudiylik bilan bo'lgan tarixiy va diniy aloqalarini hisobga olish zarur.Milodiy I asr boshlarida Falastinda turli diniy va ijtimoiy guruhlar mavjud edi. Jamiyatda diniy qarashlar xilma-xil bo'lib, yahudiy diniy qonunlari va urf-odatlariga amal qilish masalasida turli qarashlar mavjud edi. Ayrim guruhlar diniy qonunlarga qat'iy rioya qilishni talab qilgan bo'lsa, boshqalari jamiyatdagi mavjud tartiblarni tanqid qilgan. Rim hukmronligi esa mahalliy aholining siyosiy mustaqillikka bo'lgan intilishini kuchaytirgan. Ana shunday murakkab sharoitda insonning najoti, Xudoning marhamati, adolat va kelajakdagi ilohiy hukm haqidagi g'oyalar jamiyatda katta

qiziqish uyg'otgan. Xristianlikning shakllanishi Iso Masih nomi bilan chambarchas bog'liq. Xristianlik e'tiqodiga ko'ra, Iso Masih insoniyatni gunohdan qutqarish uchun yuborilgan Najotkor hisoblanadi. Uning hayoti va ta'limoti xristianlikning markaziy mazmunini tashkil etadiIso Masihning ta'limoti dastlab uning shogirdlari va unga ergashgan kichik guruh tomonidan qabul qilingan. Iso Masih atrofida havoriylar deb atalgan yaqin shogirdlar guruhi shakllangan. Keyinchalik aynan shu havoriylar xristianlik ta'limotini turli hududlarga tarqatishda muhim rol o'ynaganlar. Ular xristian jamoalarini tashkil qilgan, yangi dindorlarni ta'lim bergan va Iso Masih haqidagi diniy xabarni turli xalqlar orasida yoygan. Xristianlik tarixida Iso Masihning xochga mixlanishi va qayta tirilishi alohida ahamiyatga ega. Xristianlik e'tiqodiga koʻra, Iso insoniyat gunohlari uchun qurbon boʻlgan va uchinchi kuni qayta tirilgan. Uning qayta tirilishi xristian e'tiqodining asosiy aqidalaridan biri bo'lib, o'lim ustidan g'alaba va abadiy hayot umidini anglatadi. Xristianlikning keyingi rivojlanishida aynan shu e'tiqod juda katta ahamiyat kasb etgan.Iso Masihdan keyingi dastlabki davrda xristianlik asosan yahudiylar orasida tarqalgan. Dastlabki xristian jamoalari Quddus va uning atrofida shakllangan. Keyinchalik xristianlik yahudiy bo'lmagan xalqlar orasida ham tarqala boshlagan. Bu jarayonda havoriy Pavlusning faoliyati alohida o'rin tutadi. Pavlus xristianlik ta'limotini Kichik Osiyo, Yunoniston va Rim imperiyasining boshqa hududlarida targ'ib qilgan. Uning maktublari keyinchalik Yangi ahdnoma tarkibiga kiritilgan. Pavlus faoliyatining muhim jihatlaridan biri xristianlikni faqat yahudiylar uchun mo'ljallangan diniy ta'limot sifatida emas, balki turli xalqlar uchun ochiq bo'lgan din sifatida rivojlantirishga xizmat qilganidir. Natijada xristian jamoalariga turli millat va ijtimoiy qatlam vakillari qo'shila boshlagan. Bu esa xristianlikning tezroq tarqalishiga imkon yaratgan. Xristianlikning dastlabki tarqalish davrida Rim imperiyasi bilan munosabatlar murakkab bo'lgan. Rim davlatining diniy tizimida imperatorga hurmat ko'rsatish va davlat diniy marosimlarida qatnashish muhim hisoblangan. Xristianlar esa yagona Xudoga e'tiqod qilganlari sababli imperatorni ilohiylashtirish bilan bog'liq marosimlarda ishtirok etishni rad etganlar. Shu sababli ayrim davrlarda xristianlar davlat tomonidan ta'qib qilingan. Keying Missionerlar Turli davla tarixidagiXristianlarga qarshi ta'qiblar har doim va barcha hududlarda bir xil bo'lmagan. Ayrim imperatorlar davrida ta'qiblar kuchaygan, boshqa davrlarda esa xristianlar

nisbatan erkin yashaganlar. Ta'qiblar natijasida ko'plab xristianlar qamoqqa olingan yoki qatl etilgan. Xristian an'anasida bunday kishilar shahidlar sifatida ulug'langan. Ularning e'tiqodidan voz kechmasligi xristian jamoalarining ichki birdamligini mustahkamlashga xizmat qilgan. Xristianlikning Rim imperiyasida kengayishiga imperiyaning rivojlangan shaharlar tizimi va transport yo'llari ham ta'sir ko'rsatgan. Savdo yo'llari orqali harakatlangan targ'ibotchilar va jamoa vakillari yangi hududlarga borib, xristianlikni yoyganlar. Katta shaharlarda tashkil topgan xristian jamoalari keyinchalik boshqa hududlarga diniy ta'limotlarni tarqatishda markaz vazifasini bajargan. Xristianlikning tarixiy rivojlanishida cherkov tashkilotining shakllanishi ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Dastlabki jamoalar soni ortgani sari ularni boshqarish, diniy ta'limotlarni saqlash, marosimlarni tashkil qilish va jamoalar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash zarurati paydo bo‘ldi. Shu tariqa ruhoniylar va cherkov boshqaruvi tizimi shakllana boshladi.Milodiy II va III asrlarda xristianlik Rim imperiyasining ko‘plab hududlarida keng tarqaldi. Bu davrda xristian ilohiyoti ham rivojlandi. Turli diniy masalalar bo‘yicha bahslar yuzaga kelib, xristianlik ta'limotining asosiy qoidalarini aniq shakllantirish zarurati paydo bo‘ldi. Xudo, Iso Masihning tabiati, najot, Muqaddas Ruh va cherkovning mavqei kabi masalalar bo‘yicha turli qarashlar mavjud edi.IV asr xristianlik tarixida katta burilish davri bo'ldi. Rim imperatori Konstantin xristianlarga nisbatan davlat siyosatini o‘zgartirdi. Milodiy 313-yilda Milan edikti orqali xristianlarga diniy erkinlik berildi. Bu voqea xristianlikning Rim imperiyasidagi mavqeini tubdan o'zgartirdi. Xristianlar ilgari ta'qib qilingan diniy guruhdan davlat tomonidan tan olingan diniy jamoaga aylana boshladilar.Konstantin davrida xristian cherkovining mavqei kuchaydi. Cherkovlar qurildi, ruhoniylar faoliyati uchun imkoniyatlar kengaydi va xristian jamoalarining tashkiliy tuzilmasi mustahkamlandi. Shu bilan birga, xristianlikning ichki aqidaviy masalalarini tartibga solish zarurati ham ortdi. Milodiy 325-yilda Nikeya shahrida birinchi umumjahon cherkov sobori chaqirildi. Ushbu soborda xristianlikning muhim aqidaviy masalalari muhokama qilindi. Iso Masihning ilohiy tabiati haqidagi masala asosiy mavzulardan biri bo‘ldi. Keyingi asrlarda ham cherkov soborlari xristianlik aqidalarining shakllanishida muhim rol o'ynadi.IV asr oxirlariga kelib xristianlik Rim imperiyasida yanada kuchli mavqega ega bo'ldi. Imperator Feodosiy davrida xristianlik davlat dini sifatida

mustahkamlandi. Natijada qadimgi Rimning an'anaviy diniy tizimi o‘zining avvalgi mavqeini yo'qota boshladi.Keyingi asrlarda xristianlik Yevropaning turli hududlariga tarqaldi. Missionerlar va diniy tashkilotlar orqali xristianlik yangi xalqlar orasida yoyildi. Turli davlatlar va qirolliklarning xristianlikni qabul qilishi uning Yevropa tarixidagi mavqeini yanada kuchaytirdi. Cherkov o'rta asrlar davomida ta'lim, madaniyat, san'at va siyosiy hayotda ham muhim rol o'ynadi.

Iso Masih shaxsi va xristianlik ta'limotining asosiy g'oyalari

Iso Masih xristianlik dinining markaziy shaxsidir. Xristianlik e'tiqodiga ko‘ra, Iso Masih Xudoning O'g'li va insoniyatni gunohdan qutqaruvchi Najotkor hisoblanadi. Xristianlikning asosiy diniy mazmuni uning hayoti, ta'limoti, xochga mixlanishi, o'limi va qayta tirilishi bilan bog'langan.Iso Masihning hayoti haqidagi asosiy ma'lumotlar Yangi ahdnoma tarkibidagi Injillarda berilgan. Matto, Mark, Lugo va Yuhanno Injillari Isoning hayoti va ta'limotini turli jihatlardan yoritadi. Ularning har birida Iso Masihning shaxsiyati va faoliyatiga alohida e'tibor qaratilgan.Xristianlik an'anasiga ko'ra, Iso Baytlahm shahrida tug'ilgan. Uning onasi Maryam bo'lgan. Isoning tug'ilishi xristianlikda muhim diniy voqea sifatida qaraladi va Rojdestvo bayrami bilan bog'lanadi. Iso voyaga yetganidan keyin diniy targ'ibot faoliyatini olib borgan. U insonlarni tavba qilishga, Xudoga ishonishga, bir-birini sevishga, kechirimli bo'lishga va yaxshilik qilishga chaqirgan.Isoning ta'limotida sevgi g'oyasi markaziy o'rin egallaydi. Inson Xudoni sevishi va o'z yaqinini o‘zini sevgandek sevishi kerakligi ta'kidlanadi. Dushmanga nisbatan ham nafrat emas, balki kechirim va yaxshilik bilan munosabatda bo'lish g'oyasi ilgari suriladi. Xristianlikning muhim tushunchalaridan biri gunohdir. Gunoh insonning Xudoning irodasiga zid bo'lgan fikri, so'zi yoki harakati sifatida tushuniladi. Inson gunohdan tavba qilish va Xudoga yuzlanish orqali ma'naviy poklanishga intiladi.Najot tushunchasi xristianlikning markaziy g'oyalaridan biridir. Xristianlikka ko'ra, inson gunohdan xalos bo'lish va Xudo bilan yarashish imkoniyatiga ega. Iso Masihning insoniyat gunohlari uchun qilgan qurbonligi najot ta'limotining muhim qismi hisoblanadi. Xristianlikda Iso Masihning xochga mixlanishi juda katta diniy ma'noga ega. Xristianlar Iso insoniyat gunohlarini o'z zimmasiga olgan holda qurbon bo'lganiga ishonadilar. Uning qayta tirilishi esa o'lim ustidan g'alaba va abadiy

hayotning ramzi sifatida qaraladi.Muqaddas uchlik aqidasi xristianlik ilohiyotining eng muhim jihatlaridan biridir. U yagona Xudoning Ota, O'g'il va Muqaddas Ruh sifatida namoyon bo'lishini ifodalaydi. Xristianlik ta'limotida bu uchlik uchta alohida xudo emas, balki yagona Xudoning uchlikdagi mavjudligi sifatida tushuntiriladi. O'zbek tilidagi dinshunoslik manbalarida ham Muqaddas uchlik xristianlik aqidasining asosiy unsurlaridan biri sifatida ko'rsatiladi.Xristianlikda Xudo mehribon, adolatli va insonni sevuvchi mavjudot sifatida tasvirlanadi. Insonning Xudo bilan munosabati ishonch, sevgi, tavba va ibodat orqali amalga oshiriladi. Xristianlik axloqiy ta'limotida halollik, mehr-shafqat, sabr, kechirimlilik, saxovat va insonparvarlik muhim o'rin egallaydi. Dindor inson o'z hayotida ushbu fazilatlarni namoyon etishga harakat qilishi kerak.Iso Masihning "Oltin qoida" sifatida mashhur bo'lgan axloqiy tamoyili ham insonlar o'rtasidagi munosabatlarning muhim mezoni hisoblanadi.

Xristianlikda oila ham muhim qadriyat hisoblanadi. Er-xotin munosabatlari, farzand tarbiyasi, ota-onaga hurmat va oila a'zolari o'rtasidagi mehr-muhabbat diniy-axloqiy jihatdan yuqori baholanadi.Xristianlik inson hayotini faqat moddiy manfaatlar bilan cheklab qo'ymaslikka chaqiradi. Insonning ma'naviy hayoti, axloqi va oxirat haqidagi qarashlari ham muhim hisoblanadi.Oxirat tushunchasi xristianlik e'tiqodida muhim o'rin egallaydi. Xristianlikka koʻra, insonning yer yuzidagi hayoti tugaganidan keyin uning ruhiy taqdiri davom etadi. Qiyomat, tirilish, jannat va do'zax haqidagi qarashlar xristianlik esxatologiyasining muhim qismlaridir.Xristianlikda Iso Masihning qayta kelishi haqidagi e'tiqod ham mavjud. Turli xristian yo'nalishlarida bu masala turlicha talqin qilinishi mumkin bo'lsa-da, Masihning kelajakdagi g'alabasi va oxirzamondagi voqealar haqidagi qarashlar xristianlikning muhim aqidalaridan biridir.Xristianlik ta'limotida insonning erkin irodasi va Xudoning marhamati masalasi ham muhim. Turli xristian an'analarida bu masalaga turlicha yondashuvlar mavjud. Ayrim yo'nalishlarda ilohiy marhamatga, ayrimlarida esa insonning imoni va amallariga koʻproq urg'u beriladi. Xristianlikning asosiy g'oyalari asrlar davomida ilohiyotshunoslar tomonidan rivojlantirilgan. Shu sababli xristianlik faqat diniy e'tiqodlar majmui emas, balki murakkab falsafiy va axloqiy tizim sifatida ham shakllangan

Xristianlikning muqaddas manbalari, aqidalari va diniy marosimlari

Xristianlikning asosiy muqaddas kitobi Bibliya hisoblanadi. Bibliya ikki katta qismdan

iborat bo'lib, ular Qadimgi ahdnoma va Yangi ahdnoma deb ataladi. Qadimgi ahdnoma yahudiylikning muqaddas yozuvlari bilan umumiylikka ega bo‘lsa, Yangi ahdnoma xristianlikning bevosita diniy manbasi hisoblanadi. O‘zbek tilidagi dinshunoslik manbalarida Yangi ahdnoma 27 kitobdan tashkil topgani va uning tarkibida to'rtta Injil mavjudligi qayd etiladi.Qadimgi ahdnoma tarkibida olamning yaratilishi, insonning yaratilishi, payg'ambarlar faoliyati, qadimgi Isroil xalqi tarixi, axloqiy qoidalar va diniy qarashlar haqida ma'lumotlar mavjud.Yangi ahdnoma xristianlikning eng muhim diniy manbasi hisoblanadi. Unda Iso Masihning hayoti va ta'limoti, dastlabki xristian jamoalarining faoliyati, havoriylarning maktublari va oxirzamon haqidagi qarashlar bayon qilinadi.Yangi ahdnomaning dastlabki to'rtta kitobi Injil deb ataladi. Matto, Mark, Luqo va Yuhanno Injillari Iso Masihning hayoti, faoliyati, ta'limoti, o'limi va qayta tirilishi haqidagi xabarlarni o'z ichiga oladi. Yangi ahdnomada Havoriylarning amallari kitobi ham mavjud. Unda Iso Masihdan keyingi dastlabki xristian jamoalarining faoliyati va havoriylarning diniy targ'ibot ishlari haqida ma'lumotlar beriladi. Yangi ahdnomaning muhim qismlaridan yana biri havoriylarning maktublaridir. Ayniqsa Pavlusning maktublari xristianlik ilohiyotining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.Vahiynoma yoki Yuhannoning Vahiysi Yangi ahdnomaning oxirgi kitobidir. Unda ramziy obrazlar orqali oxirzamon, qiyomat va Xudoning yakuniy g'alabasi haqida tasvirlar berilgan.Xristianlik aqidalarining shakllanishi bir necha asr davom etgan. Dastlabki xristian jamoalarida turli diniy masalalar bo'yicha qarashlar mavjud bo'lgan. Cherkov soborlari orqali asosiy aqidalar aniqlashtirilgan.Muqaddas uchlik aqidasi xristianlikning asosiy aqidalaridan biridir. U Ota Xudo, O'g'il Xudo va Muqaddas Ruhning yagona Xudodagi uchlik holatini ifodalaydi.Iso Masihning ilohiy va insoniy tabiati haqidagi aqida ham xristianlikda muhim hisoblanadi. Xristianlik ilohiyotiga ko'ra, Iso Masih haqiqiy inson va ilohiy tabiatga ega bo'lgan Najotkor sifatida tushuniladi.Xristianlikda e'tiqod, tavba va ibodat muhim diniy amaliyotlardir. Dindor inson o'z hayotida Xudoga ishonish, diniy ta'limotlarga amal qilish va axloqiy jihatdan poklanishga intiladi. Cho'qintirish yoki suvga cho'mdirish xristianlikning muhim marosimlaridan biridir. U insonning xristian jamoasiga kirishi va diniy hayotning yangi bosqichini boshlashini ifodalovchi marosim sifatida qaraladi.Yevxaristiya yoki Muqaddas kechlik ham xristianlikdagi muhim marosimlardan

biridir. U Iso Masihning shogirdlari bilan qilgan so'nggi kechligi xotirasiga bog'langan. Turli xristian yo'nalishlarida uning mazmuni va amalga oshirish shakllari farq qiladi. Ibodat qilish xristian diniy hayotining kundalik qismidir. Cherkovlarda jamoaviy ibodatlar, diniy qo'shiqlar, Muqaddas Kitobdan parchalar o'qish va va'zlar amalga oshiriladi.Rojdestvo bayrami Iso Masihning tug'ilishi bilan bog'liq. Turli xristian an'analarida uni nishonlash sanasi farq qilishi mumkin. Rojdestvo xristianlar uchun muhim diniy bayramlardan biridir.Pasxa xristianlikdagi eng muhim bayramlardan biri bo‘lib, Iso Masihning qayta tirilishi bilan bog'liq. Pasxa xristian e'tiqodida o'lim ustidan g'alaba va abadiy hayot umidini ifodalaydi.Xristianlikda ro'za tutish ham mavjud. Ro'za insonning nafsini tiyishi, ibodatga va ma'naviy poklanishga ko'proq e'tibor berishi bilan bog'lanadi. Katolik, pravoslav va protestant an'analarida ro'zaning shakllari va qoidalari turlicha.

O'zbekiston hududida pravoslav, katolik, protestant va boshqa xristian jamoalari mavjudligi mamlakatdagi diniy xilma-xillikning bir ko'rinishidir. Diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo hurmat jamiyat barqarorligi uchun muhim qadriyat hisoblanadi.Xristianlikning Markaziy Osiyodagi tarixini o'rganish mintaqaning xalqaro savdo va madaniy aloqalari tarixini tushunishga ham yordam beradi. Xristianlikning kirib kelishi faqat diniy jarayon bo'lmagan, balki savdo, tarjima, san'at va madaniy almashinuvlar bilan ham bog'liq bo'lgan.Xristianlik san'ati va me'morchiligining ayrim unsurlari Markaziy Osiyoga ham kirib kelgan. Mahalliy san'at an'analari bilan xristianlik ramzlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir tarixiy madaniy jarayonlarning murakkabligini ko'rsatadi.Xristianlikning jahon miqyosida tarqalishi uning turli madaniyatlar bilan moslashuvchan aloqaga kirishganini ko'rsatadi. Turli mamlakatlarda xristianlikning diniy marosimlari, me'morchiligi, musiqa va san'atida mahalliy madaniyatning ta'siri seziladi.Bugungi kunda xristianlik dunyoning ko'plab mamlakatlarida keng tarqalgan. U Yevropa, Shimoliy va Janubiy Amerika, Avstraliya, Afrikaning ko'plab hududlari hamda Osiyoning ayrim mamlakatlarida muhim diniy an'ana hisoblanadi. O'zbek tilidagi o'quv manbalarida xristianlik jahon dinlaridan biri sifatida tavsiflanadi.Xristianlikning jahon madaniyatiga ta'siri juda katta. Me'morchilik, tasviriy san'at, musiqa, adabiyot, falsafa, ta'lim va xayriya faoliyatida xristianlik an'analari katta iz qoldirgan.Yevropa universitetlari va maktablarining tarixiy shakllanishida ham

cherkovning o'rni katta bo'lgan. O'rta asrlarda ko'plab ilmiy va diniy asarlar monastirlarda ko'chirilgan va saqlangan.Xristianlikning ma'naviy merosi insonparvarlik, mehr-shafqat, kechirimlilik va saxovat kabi qadriyatlarni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, xristianlik tarixini ilmiy o'rganishda uning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda tarixiy siyosiy jarayonlar, diniy ziddiyatlar va missionerlikning turli ko'rinishlarini ham xolis tahlil qilish zarur. Umuman olganda, xristianlik insoniyat tarixida juda katta iz qoldirgan jahon dinidir. Uning shakllanishi qadimgi Falastin va Rim imperiyasi tarixiy sharoitlari bilan bog'liq bo'lsa, keyingi rivojlanishi Yevropa va boshqa qit'alardagi siyosiy, madaniy va ijtimoiy jarayonlar bilan chambarchas aloqador bo'lgan. Markaziy Osiyoda xristianlikning qadimiy izlari esa mintaqaning Buyuk Ipak yo'li orqali turli diniy va madaniy an'analar bilan bog'langanligini ko'rsatadi. Shu sababli xristianlikni o'rganish nafaqat diniy bilimlarni egallash, balki jahon tarixi va madaniy taraqqiyotini chuqurroq tushunish uchun ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Diniy bag'rikenglik va dinlar tarixi bo‘yicha o'quv materiallari. Toshkent: ZiyoNET elektron kutubxonasi.
2. Narziyev Z. Dinshunoslik. Oliy ta'lim uchun ma'ruza matni. Toshkent: ZiyoNET elektron kutubxonasi, 2016. Toshkent, 2012.
3. Tojiboyeva D., Xusainova F. Dinshunoslik. O'quv qo'llanma.
4. Saidov Sh. Jumaboyevich. Markaziy Osiyo xalqlari tarixi. O‘quv qo'llanma. Toshkent, 2010.
5. Dunyo dinlari. Oliy ta'lim uchun o‘quv materiali. Toshkent: ZiyoNET elektron kutubxonasi.